

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Korkut Ata Journal of Studies in Turcology

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ/ INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL

ISSN: 2687-5675

Sayı 15/ NİSAN 2024

Issue 15/ APRİL 2024

OSMANİYE

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Zahide EFE (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

YÖNETİM MERKEZİ ve POSTA ADRESİ/ Management Center and Post Address

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Karacaoğlan Yerleşkesi Osmaniye/Merkez

YAYIN TÜRÜ/ Type of Publication

Uluslararası Hakemli Süreli (yılıda 4 sayı) Yayındır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ/ Correspondence Address

E-Posta: korkutataturkiyat@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/korkutataturkiyat>

Telefon: 0 328 827 10 00 / 3023

Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin Tarandığı İndeksler

TR Dizin

Modern Language Association (MLA)

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

Directory of Research Journals Indexing

Index Copernicus

Araştırmax (Scientific Publication Index)

Root Indexing

CiteFactor

Scientific Indexing Services (SIS)

Research Bib (Academic Resource Index)

Acarindex (Academic Researches Index)

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 564-575.

Geliş Tarihi-Received: 11.03.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 04.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1451277

Moskova Dilbilim Okulunun Kurucusu: F. F. Fortunatov Üzerine Bir İnceleme

The Founder of the Moscow Linguistic School: A Study on F. F. Fortunatov

Canan PAŞALIOĞLU*

Öz

Bu çalışmanın konusu 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Rus dilbilimine damgasını vuran Rus dilbilimci Filipp Fyodoroviç Fortunatov (1848 - 1914) ve kurucusu olduğu Moskova Dilbilim Okulunun dilbilime sundukları katkılardır. Çalışmanın temelini F. F. Fortunatov'un söz konusu dönemde ileri sürdüğü bilimsel görüşler oluşturmaktadır. F. F. Fortunatov Moskova Üniversitesinde genel dilbilim, Hint-Avrupa dillerinin karşılaştırmalı ses bilgisi, Kilise Slav Dili, Sanskritçe ve Litvanca gibi farklı alanlarda ders vermiştir. Derslerinde dil ve düşünce, dil ve toplum, dil ve tarih, dil ve psikoloji gibi dilin diğer bilim dallarıyla ilişkisi gibi konuların yanı sıra dilin kökeni ve dillerin sınıflandırılması meselelerini de ele almıştır. Rus dilbilimine kazandırdığı en önemli kavramlar dilbilgisel biçim ve sözcük biçimi öğretileri olmuştur. Kendine özgün dilbilim anlayışı, benzer düşüncelere sahip öğrencilerinden ve dilbilimcilerden oluşan bir grup insanı bir araya getirmiştir. Bu grup Rus dilbilim tarihinde Moskova Dilbilim Okulu olarak anılmış ve Rus dilbiliminin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. F. F. Fortunatov'un ölümünün üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, fikirleri ve öğrencileri tarafından geliştirilen yöntemleri çağdaş dilbilim alanında güncelliğini korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada F. F. Fortunatov'un hem akademisyen kimliğiyle öne sürdüğü fikirler hem de eğitimci olarak yetiştirdiği öğrencilerle birlikte Rus dilbilim tarihine damgasını vuran bir okulun oluşmasındaki süreç incelenmiştir. F. F. Fortunatov ve Moskova Dilbilim Okulu üzerine kaynak taraması yapılarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rus Dilbilimi, Moskova Dilbilim Okulu, sözcük biçimi, dilbilgisi, F. F. Fortunatov.

Abstract

The subject of this study is the contributions of the Russian linguist Filipp Fyodorovich Fortunatov (1848-1914), who left his mark on Russian linguistics in the late 19th and early 20th centuries, and the Moscow School of Linguistics, which he founded, to linguistics. The basis of the study is the scientific views put forward by F. F. Fortunatov in this period. F. F. Fortunatov lectured at Moscow University in various fields such as general linguistics, comparative phonetics of Indo-European languages, Church Slavonic, Sanskrit and Lithuanian. In his lectures, he dealt with issues such as language and thought, language and society, language and history, language and psychology, as well as the origin of language and

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: cananpasali@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1065-0985.

the classification of languages. The most important concepts he introduced to Russian linguistics were the doctrines of grammatical form and word form. His unique understanding of linguistics brought together a group of like-minded students and linguists. This group is known as the Moscow School of Linguistics in the history of Russian linguistics and contributed greatly to the development of Russian linguistics. Although more than a century has passed since Fortunatov's death, his ideas and methods developed by his students remain relevant in contemporary linguistics. In this study, both the ideas put forward by F. F. Fortunatov as an academic and the process in the formation of a school that left its mark on the history of Russian linguistics with the students he trained as an educator are examined. F. F. Fortunatov and the Moscow Linguistic School were examined through descriptive content analysis, one of the qualitative research methods.

Keywords: Russian Linguistics, Moscow School of Linguistics, word form, grammar, F. F. Fortunatov.

Giriş

Filipp Fyodoroviç Fortunatov (1848 - 1914), 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında önde gelen Rus dilbilimcilerden biridir. Rus dilbiliminin gelişimine önemli katkılarda bulunan F. F. Fortunatov dilbilgisinde biçimci yaklaşımın temsilcisi ve önderi olarak anılır (Özer, 2004, s. 131). F. F. Fortunatov, dil ve düşünce ilişkisi, dünya dillerinin sınıflandırılması, dil ve toplum ilişkisi gibi genel dilbilim sorunlarıyla ilgilenir. Bir dilin toplumdan ayrı olarak düşünülmesinin mümkün olmadığı görüşüne sahiptir. Dillerin morfolojik yapıya göre sınıflandırılması ve sözcüğün biçimsel öğretisi üzerine öne sürdüğü fikirlerle tanınır. Rus dilbiliminde sözcüklerin söz bölüklerine göre sınıflandırılmasının temelini oluşturur (Peterson, 1956, s. 9). Öne sürdüğü fikirler çağdaş dilbilim açısından ilgi görmeye devam eder. Türkiye'de F. F. Fortunatov ile ilgili çalışmalara bakıldığında Esra Gürkan'ın (2018) 5. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Bildiri Kitabında yayımlanan "Filip Fedoroviç Fortunatov ve Rus Dilbilimine Katkıları" adlı bildirisi dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada F. F. Fortunatov'un ortaya koyduğu öğretiler ile Moskova Dilbilim Okulunun görüşleri incelenerek ülkemizdeki dilbilim araştırmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır. F. F. Fortunatov ve Moskova Dilbilim Okulu üzerine yazılan kaynaklar taranarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi uygulanmıştır.

1848 yılında Rusya'nın Vologda şehrinde doğan ve henüz on yaşlarında Rus dilbilgisi ve edebiyatı üzerine notlar tutmaya başlayan F. F. Fortunatov Rus dilbilimine damgasını vurmuş bir bilim insanı olarak tanınır (Amirova, 2005, s. 406). Onun tuttuğu bu notlar henüz çocukken dilin teorik çalışmalarına ilgi duyduğunu ve ileride dilbilim uzmanı olarak çalışmalar yapacağını gösterir niteliktedir. Lise eğitimine Rusya'nın kuzeybatısında bulunan Petrozavodsk şehrinde başlar, Moskova'ya giderek 1864 yılında buradaki eğitimini tamamlar. Liseyi bitirmesinin ardından Moskova Üniversitesi Tarih Filoloji Fakültesinde eğitim görmeye başlar. Rus dilbiliminin önde gelen isimlerinden olan F.İ. Buslayev'in derslerini dinleme fırsatı yakalar. 1868 yılında lisans eğitimini başarıyla tamamlar ve 1871 yılında Yüksek Lisans eğitimine başlamasıyla birlikte bilimsel faaliyetlere adım atmış olur.

F. F. Fortunatov'un Bilimsel Faaliyetleri

F. F. Fortunatov yüksek lisans eğitiminin yanı sıra Litvanya ağızlarını incelemek üzere V. F. Miller ile birlikte Litvanya'da bulunur. Litvanya'nın Rus bölgelerinde saha araştırması yaparak Litvanya ağızlarına özgü masallar, şarkılar ve atasözlerini kayıt altına alır. Burada yaptığı ağız araştırmalarının ilerideki bilimsel görüşlerini büyük oranda etkilediği düşünülür (Peterson, 1956, s. 6). Yüksek lisans yaptığı yıllarda Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde bulunur ve bu süreci yoğun bir şekilde çalışarak geçirir. Almanya'nın Tübingen kentinde Profesör Rudolf von Roth'la birlikte çalışmalarını

yürütürken Leipzig’de Alman Slavist August Leskien ile Hint Avrupa Dilleri uzmanı olan Georg Curtius’un derslerini takip eder. Ayrıca Berlin’de Sanskrit dili ve edebiyatı üzerine dersler veren Albrecht Weber ile Hint Avrupa Dilleri uzmanı Hermann Ebel’in de bilgilerinden istifade eder (Lukin, 2018, s. 20). Paris’te bulunduğu zaman içerisinde Michel Breal gibi ünlü profesörlerin derslerine katılır (Peterson, 1946, s. 27-28). Araştırma sürecinde Hint-Avrupa dillerinin karşılaştırmalı dilbilgisi, Sanskrit ve Vedik el yazmaları, Litvanya dilinde yazılmış el yazmaları ve eski basılı kitaplar gibi konular üzerine incelemeler yapar. 1875 yılında “Samaveda. Aranyaka. Samhita” adını taşıyan tezini savunarak eğitimini tamamlar. Tezinde Samaveda metninin bir bölümünün Rusça çevirisi bulunur ve Vedik metinleri yayımlarken izlediği kuralları da açıklar. Tezin ekinde “Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisinden Birkaç Sayfa” (*Несколько страниц из сравнительной грамматики индоевропейских языков*) adlı kısma yer verir. F. F. Fortunatov’un bu çalışması karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim alanında Rus dilinde yapılan ilk araştırma (Çemodanov, 2020, s. 60) olması bakımından önem arz eder.

19. yüzyıl Rus dilbiliminin önemli isimleri olan Profesör F. Ye. Korş ve Profesör F. İ. Buslayev’in tavsiyesi üzerine, 1876 yılında Hint-Avrupa Dilleri Karşılaştırmalı Dilbilgisi Bölümüne Profesör olarak atanır ve ardından bölüm başkanlığı görevini yürütür. Moskova Üniversitesinde genç bilim insanlarının bir araya gelmesiyle bir grup oluşmaya başlar ve böylelikle Moskova Dilbilim Okulunun temelleri atılmış olur. 1898 yılında Rusya Bilimler Akademisi üyeliğine seçilerek kariyerinin zirvesine ulaşan F. F. Fortunatov, filoloji ile ilgili birçok akademik yayının editörlüğünü yapar, Bilimler Akademisinin hazırladığı Rusça sözlüğün derleme çalışmalarında yer alır, A. A. Şahmatov ile birlikte Rus imla reformu komisyonunun çalışmalarına başkanlık eder. Moskova Üniversitesinde genel dilbilim, Hint-Avrupa dillerinin karşılaştırmalı ses bilgisi ve morfolojisi üzerine dersler verir. Ayrıca Litvanca, Gotça ve Sanskritçe dilleri üzerine ilk ders veren öğretim üyesidir. 1902 yılına kadar yirmi altı yıl boyunca Moskova Üniversitesinde ders verir (Alefirenko, 2013, s. 280).

Yaşayan dillerin ve tarihlerinin incelenmesi F. F. Fortunatov’u “*Dilin zaman içindeki değişimi dilin varlığını oluşturur...*” inancına götürür (Akt. Peterson, 1956, s. 7). F. F. Fortunatov’un araştırma yöntemlerinin temelinde tarihselcilik yatmaktadır. Tarihselcilik ilkesi, dilin gelişimindeki dönemlerin net bir şekilde belirlenmesini ve dillerin ve lehçelerin parçalanmasında tutarlılığın sağlanmasını gerektirir. F. F. Fortunatov, karşılaştırmalı-tarihsel yöntemin uygulanmasıyla elde edilen olguları bilimsel güvenilirlik ilkesine göre değerlendirir (Alefirenko, 2013, s. 281). F. F. Fortunatov çalışmalarında daha önce ele alınmayan konuları incelemesiyle dikkat çeker. Bu konuda en yakın öğrencilerinden olan A. A. Şahmatov, hocası için Alman dilbiliminin çok ilerisinde biri olduğunu dile getirir (Peterson, 1956, s. 15).

F. F. Fortunatov’un araştırmaları sadece Slav dilleriyle sınırlı değil aynı zamanda Litvanca, Letonca, Eski Hintçe, Yunanca, Latince olmak üzere birçok farklı dille de ilgilidir. Derslerinde dil-düşünce ilişkisi, dilin kökeni, dillerin sınıflandırılması gibi konuları işler. Çağdaşları hem araştırmacı hem de öğretim üyesi yönünden yeteneğini takdir eder. Fortunatov’un çok az sayıda eseri hayattayken basılır. Seçili eserleri öğrencileri M. M. Pokrovski, B. M. Lyapunov ve M. N. Peterson tarafından baskıya hazırlanarak 1950’li yıllarda ancak neşredilir. F. F. Fortunatov’un bilimsel mirası, bir yandan Genç Gramercilerin yaklaşımıyla, diğer yandan dilin toplumsal özünü ortaya çıkarmaya yönelik ilgisiyle tanımlanır. Görüşlerinin Genç Gramercilere olan yakınlığı, fonetik kuralların sıkı bir şekilde ele alınmasında ve dilin özüne ilişkin psikolojik anlayışta kendini gösterir (Amirova, 2005, s. 406).

F. F. Fortunatov'un araştırma tekniklerini biçimlendirme girişimleri özellikle dilbilgisi teorisinde belirginleşir. Çalışmalarında hem Hint-Avrupa uzmanı hem de genel dilbilim sorunlarıyla ilgilenen bir dilbilimci olarak hareket eder. Hint-Avrupa dilleri uzmanı olarak yaptığı çalışmalar, Hint-Avrupa ailesinin birçok dilini, özellikle de Slav ve Baltık dillerini kapsar. Genel dilbilim alanında dil ve düşünce arasındaki ilişki, dilbilgisel biçim kavramı ve dillerin tipolojik sınıflandırılması gibi konularla ilgilenir. Fortunatov'a göre dil ve düşünce arasında karşılıklı bir etkileşim vardır: "Sözcükler aracılığıyla, belirli işaretler olmadan hayal gücümüzde temsil edilemeyecek şeyleri de düşünürüz ve aynı şekilde sözcükler aracılığıyla, düşünme işaretleri olmadan düşünemeyeceğimiz şekillerde, tam da düşünce nesnelere genelleştirilmesi ya da soyutlanmasıyla bağlantılı olarak düşünme fırsatı yakalarız" (Akt. Amirova, 2005, s. 407). Anlaşılacağı üzere dilin yalnızca düşünceye değil, düşüncenin de dile bağlı olduğunu dile getiren F. F. Fortunatov, dilin fonetik yönünü de ele alarak sözcüklerde var olan seslerin düşüncelerimizin göstergeleri olduğunu ileri sürer.

Düşünmeyi, düşünme süreci ve düşünceyi ifade etme süreci olmak üzere iki aşamaya ayıran F. F. Fortunatov, dilin iki işlevini öne çıkarır. Birinci aşamayı düşünme aracı olarak tanımlarken ikinci aşamayı iletişim işlevi olarak kabul eder ve dilin bu iki işlevi birbirini tamamlamayı gerektirir. Bu anlayış, dilin ikili karşıtlıklarının formüle etmesi açısından oldukça değerli kabul edilir (Alefirenko, 2013, s. 282).

F. F. Fortunatov, Hint-Avrupa dilleri ile ilgili yaptığı çalışmalarda karşılaştırmalı sesbilgisi ve dilbilgisi konularının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda yaptığı çalışmalardan bazılarının isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Karşılaştırmalı Dilbilim - *Сравнительное языковедение*,
- Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi - *Сравнительная фонетика индоевропейских языков*,
- Eski Slav (Kilise Slavcası) Dilinin Ses Bilgisi Üzerine Dersler - *Лекции по фонетике старославянского (церковнославянского)*,
- Karşılaştırmalı Biçimbilgisi - *Сравнительная морфология* (Amirova, 2005, s. 407-408).

Çalışmalarında karşılaştırmalı-tarihsel araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi meselesine odaklanan F. F. Fortunatov, buna bağlı olarak karşılaştırmalı-tarihsel dilbilgisinin oluşturulmasında yeni ilkelerin geliştirilmesine önem verir. Sürekli olarak olgular arasında nedensel bir ilişki kurmaya ve dilsel gelişimin arkasındaki itici gücü belirlemeye çalışır. Bu çabaları, Slav-Baltık vurgu bilimi alanındaki araştırmalarında kendini gösterir. 1890'lı yıllarda Slav ve Baltık dillerinde sözcüğün başında yer alan vurgunun sona geçmesine ilişkin bir yasa keşfeder. Bu yasa aynı kökten gelen farklı sözcüklerin ya da aynı sözcüğün farklı biçimleri arasında vurgu yerlerindeki farklılıkları gösterir. Örneğin, 'рукá - el' sözcüğünde vurgu son hecededir, ismin -i halinde ise 'руку - el' sözcüğündeki vurgu ilk hecede bulunur. F. F. Fortunatov ismin -i halinde ilk hecede bulunan vurgunun eski yerini koruduğunu yalın halde ise 'рукá - el' sözcüğünün vurgusunun son heceye kaydığını tespit eder. F. F. Fortunatov'un bu keşfi bilim dünyasına "Fortunatov-Saussure yasası" ismiyle geçmiştir. Saussure bu yasayı Litvanca için oluştururken Fortunatov'un yasası tüm Slav ve Baltık dillerini kapsamaktadır (Peterson, 1956, s. 12-13). Ayrıca her iki bilim insanı bu keşifleri birbirinden bağımsız bir şekilde yapmıştır.

F. F. Fortunatov, karşılaştırmalı-tarihsel araştırmalar ile dillerin tarihlerinin de incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü dil, yaşayan, gelişen ve insanlık

tarihinden etkilenen toplumsal bir üründür. Her dilin belli bir topluma ait olduğunu ifade eden F. F. Fortunatov, bir dili incelerken ait olduğu halkın tarihinden ayrı olarak ele alınmaması gerektiğini vurgular. Çünkü her dil, bir topluma aittir ve toplumun tarihiyle de yakından ilişkilidir. Bir dile ait lehçelerin var olması meselesini de bu bakış açısıyla ele alır. Toplum tarihinde meydana gelen değişimlere dildeki değişiklikler de eşlik eder. Bir toplumun parçalara bölünmesi, dilin farklı lehçelere bölünmesine karşılık gelir. Parçalanmış toplumlar arasındaki bağlar ortadan kalktığında, o dilin eski lehçeleri gelişmeye devam ederek bağımsız dillere dönüşür. Dolayısıyla F. F. Fortunatov, dil araştırmalarında dilbilimcinin tarihi gelişmeleri göz önünde bulundurması gerektiğine işaret eder. Dilin gelişme evreleri ait olduğu toplumun tarihiyle de ilgili olduğundan Fortunatov açısından dil, tarihsel bağlamda toplumsal bir olgu olarak görülmektedir (Amirova, 2005, s. 409). Dilin toplumsal yönünü göz önünde bulundurarak dilin, toplum içerisinde iletişimi sağlayan ekonomik, siyasi, coğrafi faktörlerle birlikte, toplumun varlığının temel koşullarından biri olarak hizmet ettiğine inanmaktadır. F. F. Fortunatov'a göre dil, duygu ve düşüncelerimizi ifade etmek için kullanılan sözcüklerden oluşur. Sözcükler kendi içlerinde çeşitli biçimlerde birleşirken, diğer yandan yapısal parçalara, diğer bir deyişle morfemlere ayrılabilirler. Dolayısıyla dil olguları sadece bağımsız sözcükler değil, aynı zamanda sözcüklerin ve morfemlerin bir birleşimidir (Alefirenko, 2013, s. 282). Ayrıca, fizyolojik açıdan seslerin oluşumuna ve fizyoloji ile fonetik arasındaki ilişkiye de ayrı bir önem verir. Konuşma seslerinin fizyolojisinin yasaları tüm diller için genel yasalar olarak hareket eder. Aynı zamanda, F. F. Fortunatov'a göre fonetik yasalar her dil için geçerli olan özel yasalardır (Amirova, 2005, s. 411).

Dilbilgisi Bağlamında Sözcükler: F. F. Fortunatov'un Sözcük Biçimi Öğretisi

F. F. Fortunatov'un ileri sürdüğü ve en dikkat çeken görüşlerden biri de dilbilgisi teorisidir. F. F. Fortunatov'un dilbilgisi alanındaki odak noktası sözcük biçimlerinin geliştirilmesine yöneliktir. Dilbilime kazandırdığı en önemli kavramlar dilbilgisel biçim ve dilbilgisel kategori kavramlarıdır. F. F. Fortunatov'un anlayışına göre insan dili, sözcüklerden oluşan bir dildir. Dilin en önemli birimlerinden biri olan sözcükler, düşünceleri ifade etmek için sözcük gruplarını oluştururlar. F. F. Fortunatov sözcüğün, sözcük gruplarından ve morfemlerden net bir şekilde ayırt edilmesi gerektiğini düşünür. Bir sözcüğün ayrı ve bağımsız bir dil birimi olarak tanımlanmasının temelini, bağımsız bir anlama sahip olma ilkesini koyar (Amirova, 2005, s. 411). F. F. Fortunatov'un Rus dilbilimine yaptığı en büyük katkılardan biri dilbilgisi biçimi ve sözcük biçimi öğretileridir. F. F. Fortunatov sözcük biçimi öğretisini Hint-Avrupa dillerinin çekimli yapısının unsurlarına dayanarak geliştirir (Tolkaçev, 1964). Biçimi, yalnızca biçimsel ifadelerle sınırlandırır. Biçimsel özellikler bakımından benzer ya da farklı sözcüklerin birbiriyle ilişkili diziliminden biçimi türetir. F. F. Fortunatov'un bu görüşleri, 1901-1902 yıllarında öğrencilerinin derlediği ders notlarından oluşan ve taş baskı (litografi) yöntemiyle öğrenciler için az sayıda basılan "Karşılaştırmalı Dilbilim Dersleri¹" (*Лекции по сравнительному языковедению*) adlı kitapta bulunur (Zvegintsev, 1964, s. 233). Ferdinand Saussure, F. F. Fortunatov'un görüşlerine yakın bir biçim anlayışına sahiptir; fakat onun görüşleri Fortunatov'un eserinin basılmasından yaklaşık on beş yıl sonra "Genel Dilbilim Dersleri"nde (Peterson, 1956, s. 13) yer alır.

F. F. Fortunatov, sözcüğü düşüncenin göstergesi olarak kabul eder. Bu bakış açısıyla sözcüğü, düşünce nesnesinin doğrudan tasvirinin bir karşılığı olarak görür. Sözcüklerin gramer özelliklerine odaklanan F. F. Fortunatov, bu bağlamda sözcükleri sınıflandırarak dilbilgisel kategori öğretisini ortaya koyar. Dildeki sözcükleri tam

¹ Günümüzde "Karşılaştırmalı Dilbilim" başlığıyla baskıları bulunmaktadır. Bknz: (Fortunatov, 2016)

(полные), kısmi (частичные) ve ünlemler (междометия) olmak üzere üç kategoriye ayırır (Fortunatov, 1956, s. 134). Tam sözcükler, düşünceleri ifade eder ve düşüncelerin dile getirilmesi ise tam cümle ya da eksilteli (kısmi) cümle ile gerçekleşir. Örneğin, 'бегать - koşmak', 'есть - yemek' gibi fiiller tam sözcüklerdir ve belirli bir eylemi ifade ederler. Kısmi sözcükler, bağlayıcı, anlamı zenginleştiren veya belirli dil işlevlerini yerine getiren sözcüklerdir. Bunlar bağlaçlar, edatlar gibi bağlayıcılığı sağlayan yapılar, "bile, dahi" gibi anlamı güçlendiren sözcüklerle, soru ve olumsuz cümle yapımında kullanılan parçacıklar ya da konuşmacının bir ifadeye karşı tutumunu belirten 'evet, hayır, tabii ki' gibi sözcükler olmaktadır. Ünlem ise hem düşünceleri hem de duyguları ifade eden sözcüklerdir (Gürkan, 2018, s. 255). F. F. Fortunatov'a göre, tüm sözcükler dilbilgisi biçimine sahip değildir. Örneğin, 'пальто - palto', 'кофе - kahve' isimleri Rusçada çekimlenmeyen sözcüklerdir. Biçim sisteminde tam sözcükler çekim grubuna göre isimler ve fiiller olarak alt bölümlere ayrılır. F. F. Fortunatov'a göre biçim, sözcüklerin kökenini ve eklerini bölebilmeye yetisidir. Bu konuyu açıklarken 'несу - taşıyorum', 'веду - götürüyorum', 'беру - alıyorum' fiilleri üzerinden örneklerini gösterir (Fortunatov, 1956, s. 137). Örneğin, 'несу - taşıyorum' sözcüğünün belirli bir biçimi vardır çünkü bölünebilirlik özelliğine sahiptir. Bu sözcüğe 'нес + у = несу' baktığımızda 'нес - nes' gövde, sondaki 'у' şimdiki zaman birinci tekil şahıs çekim ekidir. 'Веду, беру' sözcüklerinde de ortak biçim bulunur, zira biçimsel açıdan şahıs eklerine sahiplerdir: 'вед + у = веду', 'бер + у = беру'. Biçimsel şahıs eklerinin yardımıyla sözcüğün dilbilgisel anlamı, gövde yardımıyla ise sözlük anlamı ifade edilir. Bir sözcüğün gövde ve ek olarak bölünebilirliğin olması biçime sahip olduğunun göstergesidir.

F. F. Fortunatov, sözcük yapma biçimlerini kendi içerisinde sözcük oluşturma (словообразование) ve sözcük değiştirme (словоизменение) olarak iki türe ayırır. Sözcük oluşturma türlerini değerlendirirken bu türleri kendi içerisinde de iki farklı sınıfa ayırır. Birincisinde kavramların özelliklerindeki farklılığı ifade eden biçimlerin olduğunu belirtir ve 'беленький - beyazımsı' 'белый - beyaz'; 'красненький - kırmızımsı' 'красный - kırmızı' örneklerini verir. Sözcüklerin çoğul biçimlerinin de birinci kategoriye girdiğini belirterek 'волк - kurt' 'волки - kurtlar'; 'зверь - vahşi hayvan/çapavar' 'звери - vahşi hayvanlar/çapavarlar' örneklerini paylaşır. İkincisinde ise aynı kökten oluşan fakat farklı kavramları, F. F. Fortunatov'un ifadesiyle, farklı düşünce nesnelere belirten biçimler mevcuttur. Bu kategoriye örnek olarak ise aynı kökten türeyen fakat ayrı kavramları ifade eden 'писать - yazmak' 'писатель - yazar' gibi sözcükleri gösterir (Fortunatov, 1956, s. 156). F. F. Fortunatov, sözcük değiştirme biçimlerini kendi içerisinde iki ayrı kategoriye ayırarak inceler. İlk kategori eylemlerde (fiillerde) zaman, kip ve şahıs biçimlerini içerir. Bu biçimler özne ve yüklem arasındaki ilişkiyi gösterir. İkinci kategori Hint-Avrupa dillerindeki, isim ve sıfat sistemindeki çekim biçimlerine aittir (Fortunatov, 1956, s. 156). Bu biçimler, bir kavramın diğer nesnelere olan ilişkilerini gösterir (Amirova, 2005, s. 414). Dilbilgisi biçim öğretisi Rus dilbiliminde Fortunatov'un attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul edilir.

Sözcük biçimi öğretisi, F. F. Fortunatov'un dilbilgisinin görevleri konusundaki düşüncelerini de önceden belirlemiştir. Dilbilgisini sözcük biçimlerinin incelenmesi olarak tanımlayan F. F. Fortunatov, dilbilgisi dışında olan söz öbeklerini de buraya dâhil eder ve dilbilgisini biçimbilim (morfoloji) ve sözdizimi (sentaks) olarak ikiye ayırır. F. F. Fortunatov'a göre morfoloji, sözcükler arasındaki ilişkiyi ele alır; sentaks ise söz öbeklerindeki kullanımla ilişkili olarak sözcüklerin biçimlerini aynı zamanda söz öbeklerinin biçimleri olan dil biçimlerini de inceler (Berezin, 1984, s. 123). Dilbilgisel kategorinin oluşması, diğer bir deyişle sözcük türlerinin sınıflandırılması, sözcük biçimi öğretisine dayanmaktadır. Sözcük yapma (türetme) ve sözcük değiştirme (büküm) biçimlerine bağlı olarak sözcük sınıflarını dilbilgisel olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırır.

Dilbilgisel olan sözcük sınıflarını, ortak bir biçime ya da anlam bakımından birbirleriyle ilişkili biçimlere sahip sözcük grupları olarak tanımlar. Ardından dilbilgisel olan sözcük sınıflarını sözcük değişim (büküm) biçimlerine sahip olan ve olmayan sözcükler olarak ikiye ayırır. Sözcük değişim (büküm) biçimlerine sahip olan sınıfta çekimli fiiller, çekimli isimler ve çekimli sıfatlar yer almaktayken; sözcük değişim (büküm) biçimlerine sahip olmayan sınıfta ise mastar fiiller, zarf-fiiller (ulaç) ve zarflar bulunmaktadır (Amirova, 2005, s. 414). Dilbilgisel olmayan sözcük sınıfları ise, anlamları bakımından sözcük gruplarını oluşturur. Rus dilbilimci F. M. Berezin, dilbilgisi kapsamına girmeyen sözcük sınıfları kategorisine şu örnekleri verir: Düşünce nesnesi 'смол - masa' ya da bu nesnelerin bir dizi özelliğini ifade eden adlandırmalar 'белузна - beyazlık' ve konuşmadaki düşünce nesnesini belirten zamirler 'я - ben', 'мы - sen', 'этом - bu' dilbilgisi kapsamına girmeyen sözcük sınıflarını oluşturmaktadır (Berezin, 1984, s. 123). Görüldüğü üzere söz konusu sınıflandırmaları Hint-Avrupa dilleri üzerinden oluşturan F. F. Fortunatov, temel olarak bu sınıflandırmayı bir sözcükte biçim bulunup bulunmamasına göre yapar.

Dünya Dillerini Morfolojik Sınıflandırma Teorisi

Sözcük biçimi öğretisiyle bağlantılı olarak F. F. Fortunatov, morfolojik sınıflandırma konusunu da değerlendirir. Morfolojik yaklaşım aynı zamanda dünya dillerinin sınıflandırılmasının da temelini oluşturmaktadır. F. F. Fortunatov'un görüşüne göre morfolojik sınıflandırma, diller arasında var olan basit sözcük biçimlerinin benzerliklerine ve farklılıklarına dayanır. Bu doğrultuda eklemeli, bükümlü, kök ve polisentetik dilleri birbirinden ayırır. Dünya dillerini beş ana gruba ayırarak sınıflandırmaları aşağıdaki gibi yapar:

1. Eklemeli diller grubunda kök ve ek, anlam bakımından ayırırlar ve Ural-Altay dilleri bu gruba girer (Fortunatov, 1956, s. 153).
2. Bükümlü-eklemeli diller grubunda sözcük kökleri, köklerin bükümleriyle oluşan biçimlere sahiptir. Kök ve ek arasındaki ilişki eklemeli dillere benzerdir. Bu gruba Sami dillerini dâhil eder (Fortunatov, 1956, s. 154).
3. Bükümlü diller grubunda eklerle kökün birleşiminde kökler bükümlenir. Hint-Avrupa dillerini bükümlü diller grubunda gösterir (Fortunatov, 1956, s. 154).
4. Kök diller grubunda sözcükler, diğer dillerdeki sözcüklerin köklerine karşılık gelir. Eklerle oluşturulmuş sözcük biçimleri yoktur ve Çince, Siyamca gibi diller bu gruba aittir (Fortunatov, 1956, s. 154).
5. Çok birleşimli (polisentetik) diller grubunda biçimlerin oluşumu eklemeli dillerdeki gibidir; ancak sözcük ve cümle oluşturmada ek biçimleri olduğundan F. F. Fortunatov özel bir sınıfa sahip olduklarını ifade eder. Amerika dilleri olarak adlandırdığı dillerin bu gruba ait olduğunu belirtir (Amirova, 2005, s. 415; Fortunatov, 1956, s. 181).

F. F. Fortunatov'a göre morfolojik sınıflandırma sadece sözcüğün dış biçimine değil, aynı zamanda anlamına da bağlı olmalıdır. F. F. Fortunatov'un biçim öğretisi, dilbilgisinin görevlerini ve kapsamını biçim üzerinden şekillendirmiştir. Sözcük biçiminin incelenmesini biçimbilime (morfolojiye), cümle biçiminin incelenmesini ise sözdizimine (sentaksa) ait görevler olarak belirler (Berezin, 1979, s. 180).

Sözdizimi Bağlamında F. F. Fortunatov'un Sözcük ve Sözcük Gruplarına Yaklaşımı

F. F. Fortunatov, sözcük gruplarının incelenmesini sözdiziminin (sentaksın) görevi olarak görmektedir. Sözcük gruplarını düşünceleri ifade eden somut bir anlama sahip olan *tam sözcükler* ve sadece dilbilgisel anlamı olan *eksilteli (kısmi) sözcükler* olarak ikiye

ayırır. Edatlar ve bağlaçları eksiltili/kısmi sözcükler kapsamına dâhil eder. Tam sözcükleri ise kendi içerisinde de dilbilgisel biçime sahip olan ve olmayan sözcükler olarak ikiye ayırarak inceler (Alefrenko, 2013, s. 285). Sözdizimsel teorisinin gelişmesinde önemli bir etkisi olan sözcük grubu öğretisinin temelinde yine biçim anlayışı yatmaktadır. F. F. Fortunatov, sözcük grubunun dilbilgisel biçimi anlayışını bir kavramın başka bir kavramla ilişkisinin dil biçimleriyle ifade edilmesi olarak görür. F. F. Fortunatov bu bakış açısıyla sözdizimi açısından dilbilgisel sözcük gruplarını ele alarak değerlendirir. Dilbilgisel sözcük grupları, bir bütün olarak ya da grubu oluşturan öğelerin dilbilgisi özellikleri taşımasıdır. Dilbilgisel cümle kavramının temelinde de aynı bakış açısı bulunur. F. F. Fortunatov'un tanımına göre, dilbilgisel bir özne ve dilbilgisel bir yüklem içeren sözcük grubu, dilbilgisel bir cümle oluşturur. Dilbilgisel yüklem kavramını, sözcük grubunun yüklem biçimini içeren parçası olarak tanımlarken; dilbilgisel özneyi dilbilgisel yüklemle sözcük grubunda birleştiği diğer parça olarak görür. Örneğin, '*птица летит - kuş uçuyor*' sözcük grubunun öznesinde ve yüklemde dilbilgisel bir bağ vardır. '*птица - kuş*' sözcüğü tekil bir isimdir fakat '*летит - uçmak*' sözcüğü bir eylem (fiil) olduğundan '*летит - uçuyor*' biçiminde değişerek eylemin sonuna şimdiki zaman üçüncü tekil şahıs eki gelir. Dolayısıyla bu değişimden dolayı özne ve yüklem arasında dilbilgisel bir bağ oluşur. Dilbilgisel olmayan sözcük gruplarında ise özne ve yüklem arasında biçim olarak bir bağ yoktur: '*сегодня мороз - bugün soğuk*' sözcük grubunun öznesi ve yüklemi biçim olarak birbirlerini etkilemediğinden aralarında dilbilgisel bir bağ bulunmamaktadır (Berezin, 1979, s. 181). Görüldüğü üzere F. F. Fortunatov, sözcük grubu ve cümle değerlendirmelerini yaparken biçimci bir yaklaşım sergiler.

F. F. Fortunatov'un biçim öğretisi, yalnızca Rus bilim dünyasını değil aynı zamanda Batı dünyasını da etkileyen önemli bir teoridir. Sözcüğü, sözcük grubundan ve morfeimden ayıran biçimsel özellikleri ilk kez tanımlamaya çalışan dilbilimcilerden biridir. F. F. Fortunatov sözcük ve sözcük grupları içerisinde biçimsel ve dilbilgisel ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlayan fikirler ileri sürer. Hem Fortunatov'un çalışmalarında hem de öğrencilerinin çalışmalarında, farklı söz bölüklerini ayırt etmek için biçimsel ölçütlerin geliştirilmesine devam edilir. Bu ölçütler günümüze kadar değişerek güncel halini alır, ancak temel kavramlar 19. yüzyılın sonunda Moskova Dilbilim Okulu temsilcileri tarafından ortaya konur. F. F. Fortunatov'un dilbilgisi konusundaki görüşlerinin etkileri Prag Dilbilim Okulu üzerinde belirgin şekilde kendini gösterir.

F. F. Fortunatov'un Öğrencileri ve Moskova Dilbilim Okulu

Filipp Fyodoroviç Fortunatov, Moskova Dilbilim Okulunun sadece kurucusu değil aynı zamanda başkanı da olmuştur. Kendisinin özgün dilbilim anlayışı, Moskova Üniversitesi bünyesinde öğrencilerinden ve benzer düşüncelere sahip bilim insanlarından oluşan bir grup insanı bir araya getirmiştir. Öğrencileri ve takipçileri arasında Aleksey Aleksandroviç Şahmatov, Mihail Mihayloviç Pokrovski, Grigoriy Konstantinoviç Ulyanov, Aleksandr İvanoviç Tomson, Viktor Karloviç Porjezinski, Boris Mihayloviç Lyapunov, Dmitri Nikolayeviç Uşakov, Nikolay Nikolayeviç Durnovo, Yevgeni Fyodoroviç Budde, Aleksandr Matveyeviç Peşkovski, Mihail Nikolayeviç Peterson gibi önemli isimler bulunmaktadır. Ayrıca Rusya dışında Fransa, Almanya, Hollanda, Finlandiya, İsveç, Norveç ve başka ülkelerde de F. F. Fortunatov'un birçok takipçisi mevcuttur. Norveçli dilbilimci Olaf Broch, Danimarkalı Holger Pedersen, Hollandalı Profesör Nicolaas van Wijk, Fransız Paul Boyer, Alman bilim insanlarından Felix Solmsen ve Erich Karl Berneker, Sırp bilim insanı Aleksandr Belic, Romanyalı Ioan Bogdan, Fin dilbilimci ve Türkolog Jooseppi Julius Mikkola (BES, 1998, s. 317) gibi Rusya dışından isimleri saymak mümkündür.

1880'li yıllarda oluşmaya başlayan Moskova Dilbilim Okulu, 1920'li yıllara gelindiğinde en etkin dilbilim okullarından biri olmuştur. 1900'lü yılların başında oluşmaya başlayan Peterburg Dilbilim Okulu gibi, Moskova Dilbilim Okulu pozitivism ve Genç Gramercilerin etkin olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Genç Gramercilerin anlayışından ayrı hareket eden bu okulun F. F. Fortunatov'un öğrencileri üzerinde etkisi büyük olmuştur. Dilbilim tarihinde Moskova Dilbilim Okulu, Genç Gramercilerin çeşitlerinden biri olarak kabul edilse de sosyolojik eğilime ve Prag Dilbilim Okuluna daha yakındır (Amirova, 2005, s. 405). Çalışılan konulara özel yaklaşım sergileyen araştırmacılar, dilin sosyal bir olgu olarak incelenmesine ve edebi dilin oluşumu sorununa büyük önem vermişlerdir. Dilin tarihsel bağlamda incelenmesi üzerinde durulsa da birçok dil olgusu eşzamanlılık açısından araştırılmıştır. Moskova Dilbilim Okulu, Hint Avrupa dillerinin tarihsel karşılaştırmalı yöntemle incelenmesi ve dilin özünü anlama konusunda birçok katkıda bulunmuştur.

Kurucusu ve başkanı olan F. F. Fortunatov'dan dolayı Moskova Dilbilim Okulu, "Moskova Fortunatov Okulu" ya da "Biçimci Okul" olarak da anılmaktadır. Fortunatov okulunun fikirleri çağdaş Rus dilbiliminin gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. F. F. Fortunatov dil çalışmaları için yeni ilkeler önermiş ve özgün fikirler geliştirmiştir. Bunları sıralayacak olursak, dilbilimde ayrı ayrı ele alınan dil olgularının incelenmesine karşı çıkararak, incelenen dil olguları arasında nedensel ilişkilerin kurulması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca, dil tarihi ile toplum tarihi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve dilin toplumsal özünün kavranmasının önemine işaret etmiştir. Sözcüklerin düşünce ve duyguların ifadesinde göstergelere sahip olduğunu savunmuştur (Alefirenko, 2013, s. 295).

Dil birimlerine biçimsel yaklaşım Moskova Dilbilim Okulunun temel anlayışı olmuştur. Dilbilimsel araştırmalarda, sözcük biçimi sorunlarının incelendiği biçimsel yaklaşım, dilin yapısal unsurlarının odak noktası olduğu bir çerçevede ele alınmıştır. Dil birimlerinin anlamı kapsam dışı bırakılmamıştır. Biçim ve içerik çalışmaları uyumlu hale getirilerek hem sözcük anlamına hem de dilbilgisel anlamına dikkat edilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda sözcük biçimi ve söz bölükleri kavramları oluşmuştur. Moskova Dilbilim Okuluna mensup araştırmacılar sözcük değiştirme ve sözcük oluşturma konularının sınırlarını tamamen birbirinden ayırmıştır. Ayrıca, morfem terimini kullanarak dillerin tipolojik sınıflandırmasını oluşturmuşlardır. Çağdaş morfolojinin temelleri atılmış ve etimoloji ile morfoloji arasındaki belirsiz sınırlar değişmiştir.

Moskova Dilbilim Okulunun Rusça ağızların tanımlanması ve diyalektoloji alanındaki katkıları da oldukça önemlidir. Moskova Diyalektoloji Komisyonunun kurulmasına öncülük yapan A. A. Şahmatov'un attığı önemli adımları göz ardı etmek mümkün değildir. F. F. Fortunatov'un yetiştirdiği ve en başarılı öğrencilerinden olan A. A. Şahmatov, Moskova Dilbilim Okulunun önde gelen temsilcilerinden biridir. Hocası F. F. Fortunatov ile daha lisedeyken tanışarak öğrencisi olur. Yaptığı çalışmalarda F. F. Fortunatov'un izleri görülse de ileriki zamanlarda biçimci yaklaşımdan uzaklaşarak Rus dilinin sözdizimi konusunda büyük adımlar atar. Aynı zamanda Rus dilinin tarihi, diyalektoloji ve konuşma kültürü üzerine çalışmalarıyla Rus dilbiliminde önemli bir yer edinir. Dolayısıyla diyalektoloji çalışmaları açısından Doğu Slav dillerinin ilk diyalektolojik haritalarının oluşturulmasında A. A. Şahmatov'un da girişimleriyle kurulan Moskova Diyalektoloji Komisyonunun ve Moskova Dilbilim Okulunun katkıları oldukça değerlidir. Moskova Dilbilim Okulu diyalektoloji alanında olduğu kadar, vurgu bilimi, biçim bilimi, köken bilimi ve sözcük bilimi gibi alanların oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynar. Biçimci bir hareket olarak da tanımlanan Moskova Dilbilim Okulu, yapısalcılığın temellerinin güçlenmesine katkı sağlar. Moskova Dilbilim

Çevresi, Prag Dilbilim Okulu, Kopenhag Dilbilim Çevresi ve Amerikan yapısalcılığının Massachusetts kolunun faaliyetlerine etkisinin olduğu (BES, 1998, s. 317-318) Rusça kaynaklarda sıkça dile getirilir.

Moskova Dilbilim Okulunun etkili olduğu alanlardan bir diğeri, üniversiteler için örnek teşkil eden dilbilim disiplinlerinin öğretim sisteminin oluşturulmasıdır. Rusya'daki filoloji kültürünü ve eğitim içeriğinin oluşturulmasında Moskova Dilbilim Okulunun önemli bir payı vardır. Örneğin, çağdaş Rus dili eğitim müfredatında imla ve noktalama konularının yer almasında F. F. Fortunatov'un fikirleri önemli bir yere sahiptir. Okul programlarındaki eksikliklere, morfoloji ve sentaks konularındaki karmaşıklıklara dikkat çeken F. F. Fortunatov, dilbilgisi öğretiminde önce imla ve temel düzey bilgilerin daha sonra ise üst sınıflarda teorik bilgilerin verilmesi fikrini savunur. Onun bu fikirleri, öğrencileri D. N. Uşakov ve A. M. Peşkovski tarafından geliştirilerek yayımladıkları kitaplarda kendini gösterir. Bu sayede F. F. Fortunatov'un işaret ettiği eksikliklerin çoğu ortaokul ders kitaplarında giderilir (Peterson, 2004, s. 314-315). Üniversitedeki eğitimlerde ve bilimsel araştırmalarda dile eşzamanlı yaklaşım ön plana çıkar. F. F. Fortunatov'un karşılaştırmalı dilbilim dersi geleneğini sürdüren birçok üniversitede dilbilime giriş dersleri müfredata alınır. A. M. Peşkovski, N. N. Durnovo, D. N. Uşakov, M. N. Peterson gibi Rus dilbilimciler, hocaları F. F. Fortunatov'un dilbilgisi konusundaki yaklaşımını sürdürmeye devam eder. Ayrıca Rus dilbilgisi ders kitaplarının birçoğu adı anılan öğrenciler tarafından hazırlanır (Özer, 2004, s. 131-132).

F. F. Fortunatov'un yaklaşımları hem öğrencileri hem de takipçileri üzerinde etkisini sürdürmeye devam eder. Özellikle öğrencileri üzerindeki etkileri açısından V. K. Porjezinski verilebilecek en güzel örneklerden biridir. V. K. Porjezinski'nin akademik hayata atılmasındaki en büyük etken hocası F. F. Fortunatov ile tanışması olmuştur. V. K. Porjezinski hocasının görüşlerinden ve yaklaşımından etkilenmesiyle bilimsel faaliyetlerde bulunmaya karar verir ve hocasının yolundan ilerler. Dolayısıyla F. F. Fortunatov'un yetiştirdiği başarılı öğrencilerinden biri olur ve Rus dilbilimine katkı sağlayan bilim insanlarından olarak dilbilim tarihine adını yazdırır. F. F. Fortunatov'un bir diğer başarılı öğrencilerinden olan A. İ. Tomson'un adını da anmak gerekir. Zira bu bilim insanı deneysel sesbilgisine yönelen ilk Rus dilbilimcilerden biri olur. Hocasının yolundan gidip daha sonra bu yaklaşımdan uzaklaşan isimler de vardır. A. A. Şahmatov, ilk çalışmalarında hocasının izinden yürüse de daha sonra biçimci yaklaşımdan uzaklaşarak çalışmalarını yürütür. Prof. Dr. Zeynep Bağlan Özer'in (2004) de dediği gibi "İyi bir öğrenci, her zaman hocasını aşar, yeni ufuklara yol arar".

Moskova Dilbilim Okuluna mensup öğrencilere genel olarak bakıldığında, farklı dönemlerden oluşan kuşakların bir araya geldiği görülür. 1859- 1864 yılları arasında doğan A. İ. Tomson, G. K. Ulyanov ve A. A. Şahmatov gibi öğrenciler yaşça daha büyük kuşak, 1870 yıllarında doğan V. K. Porjezinski, D. N. Uşakov, N. N. Durnovo ve A. M. Peşkovski gibi isimler genç kuşak olarak değerlendirilir (Alpatov, 2020, s. 10). F. F. Fortunatov'un dilin sözdizimsel yapısına yönelik ikili yaklaşımı, Moskova Dilbilim Okulunda iki farklı bilimsel anlayışın ortaya çıkmasına yol açar. A. İ. Tomson ve G. K. Ulyanov gibi öğrenciler pozitivizm ilkelerine bağlı kalarak çalışmalarını yürütürken A. A. Şahmatov'un da aralarında bulunduğu diğer araştırmacılar dilin psikolojik yönünü araştırmalarının temeline koyar (Alpatov, 2020, s. 10-11; Tolkaçev, 1964).

Genç kuşak öğrencilerinin daha çok geçiş döneminde olan bir kuşak olduğu ve birçok açıdan yeni gelenekler oluşturma yolunda ilerledikleri söylenebilir. F. F. Fortunatov dil tarih araştırmalarına ağırlık verirken A. M. Peşkovski, D. N. Uşakov ve M. N. Peterson daha çok çağdaş dil araştırmalarına odaklanmışlardır. Ayrıca yapısalcılığın birçok özelliği Saussure'den önce hem F. F. Fortunatov'da hem de öğrencilerinde

şekillenir; fakat bir kurama sahip değildirler. Bu bağlamda Moskova Dilbilim Okulunun dördüncü kuşağı olan N. S. Trubetskoy, R. O. Yakobson ve N. F. Yakovlev tarafından fonoloji alanında kuram geliştirilir. Bu bilim insanları Moskova Dilbilim Okulunun fikirlerini, fonem kavramıyla birleştirir ve ardından bu kuramın geliştirilmesine V. N. Sidorov, P. S. Kuznetsov, A. A. Reformatski ve R. I. Avanesov gibi beşinci kuşak araştırmacılar tarafından devam edilir (Alpatov, 2020, s. 11).

Moskova Dilbilim Okulunda F. F. Fortunatov'un geleneği uzun bir süre varlığını korumaya devam eder. Öğretilerini uzun yıllar boyunca temsil eden en önemli isimler D. N. Uşakov ve M. N. Peterson olmuştur. Hocası F. F. Fortunatov'un geleneğini koruyan ve sürdüren M. N. Peterson, yalnızca kendi çalışmalarına odaklanmamış aynı zamanda hocasının dilbilimsel mirasını gelecek nesillere aktarmaya uğraşmıştır. Uğraşları sonucunda 1950'li yıllarda hocasının verdiği derslerin notlarını derleyerek (hepsine ulaşılmasa da) yayımlamış ve F. F. Fortunatov'un öne sürdüğü fikirlerin günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.

Sonuç

Pozitivizmin ve Genç Gramercilerin etkin olduğu dönemde yaşamış olan F. F. Fortunatov, öğrencilerinin de belirttiği gibi, çağının ilerisinde düşünen bir bilim insanı olarak kabul görmektedir. F. F. Fortunatov, dil ve düşünce, dil ve toplum, dil ve tarih, dil ve psikoloji gibi konuları çalışmasının yanı sıra dilin kökeni ve dillerin sınıflandırılması gibi geniş bir yelpazede araştırma alanlarına odaklanarak disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmiştir. Rus dilbilgisi üzerine ortaya koyduğu öğretiler, yirminci yüzyılın başlarında A. A. Şahmatov, G. K. Ulyanov, M. M. Pokrovski, D. N. Uşakov, A. I. Tomson, M. N. Peterson gibi tanınmış önde gelen Rus bilim insanlarının görüşlerinin temelini oluşturmuştur. Moskova Dilbilim Okulu dil birimlerinin araştırılmasında odak noktasına biçimsel yaklaşımı almıştır. Biçimsel yaklaşımla dilin yapısal unsurları temelinde sözcüklerin biçimleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Dilbilgisi, sözdizimi, biçimbilim, sözcükbilim, köken bilimi, vurgu bilimi gibi farklı alanların oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ileri sürülen fikirler ve ortaya konulan çalışmalar Rus dilbiliminin gelişiminde Moskova Dilbilim Okulunun önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. F. F. Fortunatov'un öğrencileriyle birlikte oluşan Moskova Dilbilim Okulu sadece Rus dilbiliminin gelişimi üzerinde değil aynı zamanda Prag Dilbilim Okulu, Kopenhag Dilbilim Çevresi ve Amerikan yapısalcılığının Massachusetts kolunun faaliyetlerinde de etkili olmuştur. F. F. Fortunatov'un ölümünün üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, fikirleri ve öğrencileri tarafından geliştirilen yöntemleri çağdaş dilbilim alanında güncelliğini korumaya devam etmektedir. Ülkemizde yeterince tanınmayan F. F. Fortunatov ile ilgili Türkçe kaynakların az olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın ülkemizdeki dilbilim araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alefrenko, N. F. (2013). *İstoriya Lingvistiçeskih Uçeniy*. Belgorod: ID «Belgorod».
- Alpatov, V. M. (2020). Fortunatovskaya Şkola v Rossiyskom Yazıkoznanii. *Uçonnye Zapiski Petrozavodskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 42(7), 8–12.
- Amirova, T. A. (2005). *İstoriya Yazıkoznaniya*. Moskva: Akademiya.
- Berezin, F. M. (1979). *İstoriya Russkogo Yazıkoznaniya*. Moskva: İzdatelstvo "Vıssaya Şkola".
- Berezin, F. M. (1984). *İstoriya Lingvistiçeskih Uçeniy*. Moskva: İzdatelstvo "Vıssaya Şkola".

- BES (1998). *Bolşoy Entsiklopediçeskiy Slovar. Yazıkoznaniye*. (Ed. V. N. Yartseva). Moskva: Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya.
- Çemodanov, N. S. (2020). *Sravnitelnoye Yazıkoznaniye v Rossii*. Moskva: İzdatelstvo Yurayt.
- Fortunatov, F. F. (1956). *İzbrannıye Trudi*. (Tom. 1). Moskva: Gosudarstvennoye Uçebnopedagogiçeskoye İzdatelstvo Ministerstva Prosveşçeniya RSFSR.
- Fortunatov, F. F. (2016). *Sravnitelnoye Yazıkovedeniye*. Moskva: İzdatelstvo Yurayt.
- Gürkan, E. (2018). Filip Fedoroviç Fortunatov ve Rus Dilbilimine Katkıları. 5. *Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. Elazığ: Asos Yayınevi, 252-257.
- Lukin, O. V. (2018). F. F. Fortunatov i Nemetskoye Yazıkoznaniye XIX Veka. *Fortunatovskiye Çteniya v Karelii: Sbornik Dokladov Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii (10 – 12 Sentyabrya 2018 goda, g. Petrozavodsk): v 2 ç*. Nauç. Red. N. V. Patroyeva. Petrozavodsk: İzdatelstvo PetrGU, 19-21.
- Özer, Z. B. (2004). *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*. Ankara: Çetin Ofset.
- Peterson, M. N. (1946). Fortunatov i Moskovskaya Lingvistiçeskaya Şkola. *Uçonıye Zapiski MGU, Rol Russkoy Nauki V Razvitii Mirovoy Nauki i Kulturi*. Vıp. 107. T. III, 25-35 <https://crecleco.seriot.ch/textes/Peterson46.html> [Erişim Tarihi: 14.01.2024].
- Peterson, M. N. (1956). Akademik F. F. Fortunatov. *Fortunatov F. F. İzbrannıye Trudi*. (Ed. M. N. Peterson). Tom 1. Moskva: Gosudarstvennoye Uçebnopedagogiçeskoye İzdatelstvo Ministerstva Prosveşçeniya RSFSR, 5-16.
- Peterson, M. N. (2004). F. F. Fortunatov i Moskovskaya Lingvistiçeskaya Şkola. *Otsı i Deti Moskovskoy Lingvistiçeskoy Şkolı: Pamyati Vladimira Nikolayeviça Sidorova*. (Eds. S. N. Borunova, V. A. Plotnikova-Robinson). Moskva: İnstitut Russkogo Yazıka, 309 – 318.
- Tolkaçev, A. İ. (1964). F. F. Fortunatov (1848 – 1914). *Izvestiya AN SSSR. Seriya Literaturı i Yazıka*, 23(5), 402-410.
- Zvegintsev, V. A. (1964). *İstoriya Yazıkoznaniya XIX-XX Vekov v Oçerkah i İzvoleçeniyah*. Ç.1. Moskva: İzdatelstvo Prosveşçeniye.